

ОЛЕКСАНДР ВОЛОДИМИРОВИЧ ШАМСУТДИНОВ,

кандидат юридичних наук,

Служба безпеки України;

 <https://orcid.org/0000-0002-9325-9227>,

e-mail: sun091141@gmail.com

**КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ЗБРОЇ МАСОВОГО
ЗНИЩЕННЯ ЯК КОНСТРУКТИВНОЇ ОБ'ЄКТИВНОЇ ОЗНАКИ СКЛАДУ
КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ (СТАТТІ 439, 440 КК УКРАЇНИ)**

Досліджено норми міжнародного та національного законодавства, які визначають поняття зброї масового знищення, зокрема хімічної, біологічної (зокрема, токсинної) та ядерної зброї. Розглянуто доктринальні підходи до розмежування предмета, засобу та знаряддя вчинення кримінального правопорушення, на підставі чого зроблено висновок, що зброя масового знищення у складі злочину, передбаченого ст. 440 КК України, є предметом, а у складі злочину, передбаченого ст. 439 КК України, – знаряддям учинення кримінального правопорушення. Підтримано позицію науковців, які вважають, що у складі злочину «застосування зброї масового знищення» (ст. 439 КК України) ядерна зброя не входить до змісту поняття «зброя масового знищення».

Ключові слова: воєнні злочини, хімічна зброя, біологічна зброя, ядерна зброя, предмет злочину, засоби і знаряддя кримінального правопорушення.

Оригінальна стаття

ВСТУП. Початок третього тисячоліття не може бути охарактеризований як період міжнародної злагоди, стабільності і сталого розвитку, як можна було б очікувати з огляду на невідпинний розвиток науки і технологій. На міжнародній арені продовжується як економічне, так і військово-політичне протистояння держав, чії геополітичні амбіції виходять далеко за межі їх власних територій. Як наслідок, у різних частинах світу інспіруються локальні, регіональні чи міждержавні конфлікти, які супроводжуються соціально-економічними і політичними кризами, міжетнічним і міжконфесійним протистоянням, гуманітарними катастрофами, активізацією сепаратистських і терористичних рухів, військовою агресією тощо. Україна також не залишилась осторонь цих процесів, спочатку зазнавши територіальних втрат, а потім – широкомасштабного військового вторгнення з боку РФ.

Розпочата країною-агресором жорстока загарбницька війна актуалізує питання використання засобів ведення військових дій, дотримання і реалізації міжнародно-правових норм у сферах ядерної, біологічної та хімічної безпеки. Загроза застосування РФ зброї масового знищення перетворилась із потенційної на реальну. Відповідно до взятих Україною зобов'язань за міжнародними договорами, які є частиною національного законодавства, у Кримінальному кодексі України встановлена кримінально-правова заборона на створення,

накопичення, переміщення, а головне – застосування такої зброї. Так, КК України передбачає відповідальність за вчинення таких діянь у статтях 439 і 440 розділу XX «Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку» його Особливої частини. При цьому зброя масового знищення виступає як конструктивна ознака складів зазначених злочинів.

Визначення чітких критеріїв розмежування предмета кримінального правопорушення та засобів і знарядь його вчинення для правильного віднесення зброї масового знищення до фактичних обставин злочину або до складу суспільних відносин, охоронюваних кримінальним законодавством, має суттєве значення при кваліфікації суспільно небезпечного діяння, здійснює значний вплив на правозастосовну практику. Вказане актуалізує дослідження зброї масового знищення як конструктивної об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Метою статті є визначення дефініції «зброя масового знищення», її правової природи, змісту і конструктивної ролі у складах злочинів, передбачених статтями 439, 440 КК України. Для досягнення поставленої мети сформульовано такі завдання: дослідити норми міжнародного та національного законодавства, які визначають зміст поняття зброї масового знищення; проаналізувати доктринальні підходи до

розмежування предмета, засобу та знаряддя вчинення кримінального правопорушення, сформулювати власну позицію щодо критеріїв їх розмежування; на цій підставі надати кримінально-правову характеристику зброї масового знищення як конструктивної об'єктивної ознаки складів зазначених злочинів.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Останнім часом у доктрині кримінального права України значно посилюється науковий інтерес до системи кримінальних правопорушень проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Зокрема, різні погляди на систематизацію, класифікацію, родовий та видові об'єкти, відповідність міжнародно-правовим договорам, міжнародному кримінальному праву та інші аспекти кримінально-правової характеристики таких злочинів розглядали у своїх роботах Н. В. Акулова, О. В. Березніков, І. С. Бібік, Д. В. Бойчук, В. О. Іващенко, С. С. Косенко, Е. Е. Кузьмін, Л. М. Кулик, В. О. Миронова, В. О. Поповичук, Ю. С. Резнік, О. В. Шамара та багато інших науковців. Однак на кримінально-правовій характеристиці складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 439, 440 КК України, названі дослідники предметно не зупинялись.

О. Ф. Бантишевим (2018), В. М. Киричком (2015), О. І. Плужник (2013), Б. В. Романюком (2018), І. С. Доброход (2012), М. І. Хавронюком (2018), С. С. Яценком (2006) та іншими вітчизняними вченими вказані склади злочинів розглядалися на рівні науково-практичних коментарів Кримінального кодексу України або розділів підручників з Особливої частини Кримінального права України.

На дисертаційному рівні систему вказаних злочинів вивчали О. М. Броневицька (2011), В. В. Гальцова (2019), С. П. Кучевська (2009), С. М. Мохончук (2014), М. В. Піддубна (2020), В. П. Попович (2010) та деякі інші вітчизняні науковці. Незважаючи на те, що праці представлених дослідників мають велике наукове та практичне значення, питання кримінально-правової характеристики зброї масового знищення як об'єктивної ознаки складів злочинів, передбачених статтями 439, 440 КК України, залишається невирішеним.

Зокрема, О. М. Броневицька (2011), досліджуючи відповідність статей Особливої частини КК України положенням міжнародних договорів кримінально-правового характеру, запропонувала доповнити об'єктивну сторону складу злочину, передбаченого ст. 440 КК України, ще однією формою вчинення злочину – «випробуванням» зброї масового знищення. В. В. Гальцова (2019) і С. М. Мохончук (2014)

традиційно розглядають зброю масового знищення як предмет обох вказаних злочинів, не наводячи будь-яких аргументів для обґрунтування цієї позиції. В. П. Попович (2010) у складі міжнародних злочинів виділяє як окрему категорію «воєнні злочини», до яких відносять і кримінальні правопорушення, передбачені статтями 439, 440 КК України. Водночас вчена визначає склад злочину, передбачений ст. 438 (Порушення законів та звичаїв війни) КК України, загальним щодо складів, передбачених статтями 439 і 440 КК України, говорячи про караність застосування зброї масового знищення як засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом. Однак предметного аналізу зброї масового знищення як об'єктивної ознаки складів відповідних злочинів В. П. Попович (2010) у своїй дисертації не робить. М. В. Піддубна (2020), досліджуючи питання відповідності кримінального законодавства України нормам міжнародного гуманітарного права, до групи воєнних злочинів відносить лише злочин, передбачений ст. 439 КК України, і обмежується пропозицією привести диспозицію цієї статті у відповідність до Закону України «Про правонаступництво України», хоча на зміст конструктивної ознаки «зброя масового знищення» відповідне уточнення не впливає. С. П. Кучевська (2009) при вивченні проблем гармонізації КК України і Статуту Міжнародного кримінального суду також розглядає злочин, передбачений ст. 439 КК України, як воєнний і аналізує лише «гуманітарні норми», закріплені в диспозиції цієї статті, щодо їхньої відповідності нормі про воєнні злочини у Статуті МКС, оминаючи увагою детальний аналіз складу вказаного злочину.

Отже, можна констатувати, що кримінально-правове дослідження такої об'єктивної ознаки складу кримінального правопорушення, як «зброя масового знищення», до сьогодні не проводилося, комплексний юридичний аналіз змісту цього поняття не здійснювався.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Для досягнення наукової об'єктивності результатів дослідження використовувався комплекс загальнонаукових і спеціальних методів пізнання. Зокрема, *філософський (діалектичний)* метод використовувався при дослідженні правової природи предмета, засобу і знаряддя вчинення кримінальних правопорушень; *системно-структурний* – під час вивчення складових зброї масового знищення як елементів єдиного цілого, визначення місця предмета, знаряддя і засобів учинення злочину у структурі об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; *формально-логічний* – при формулюванні

авторського поняття зброї масового знищення. *Догматичний* і *герменевтичний* методи забезпечили розкриття змісту видів зброї масового знищення та їх складових елементів, використаних у нормах міжнародного гуманітарного права та вітчизняного законодавства. Метод *порівняння* було застосовано у процесі зіставлення позицій кримінально-правової доктрини щодо предмета, знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Уперше в історії міжнародного права питання заборони застосування зброї масового знищення стало на порядку денному після закінчення Першої світової війни, зокрема на конференції з роззброєння, що відбулася у 1922 р. у Вашингтоні, а потім на пленарних засіданнях асамблеї Ліги Націй. Невдовзі під егідою Ліги Націй у Женеві було скликано міжнародну конференцію, яка закінчилася підписанням 17 червня 1925 р. Конвенції про контроль за торгівлею зброєю, до якої додався Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних чи інших подібних газів і бактеріологічних засобів (так званий Женевський протокол), що забороняв використання хімічної та бактеріологічної зброї. Він набув чинності 8 лютого 1928 р. і спочатку був підписаний 28 країнами (Mierzejewski, Goldblat, 1992).

Доречно буде констатувати той факт, що чинне законодавство України не містить визначення зброї масового знищення. Згідно з Резолюцією Комісії зі звичайних озброєнь, допоміжного органу Ради Безпеки ООН, від 12 серпня 1948 р. дефініція «зброя масового знищення» повинна бути визначена таким чином, щоб враховувати зброю, яка діє атомним вибухом і за допомогою радіоактивних матеріалів, смертоносну хімічну і біологічну зброю, будь-яку розроблену в майбутньому зброю, що мала би характеристики, порівняні за руйнівною дією з атомною бомбою та іншою згаданю вище зброєю¹. Позиція Комісії була відображена Генеральною Асамблеєю ООН у Резолюції № 32/84 (XXXII) від 12 грудня 1977 р. у визначенні², що відтоді закріпилося на рівні ООН і досі не переглядалося.

¹ Résolutions adoptées par la Commission des armements de type classique, au cours de sa troisième séance, le 12 Aout 1948 et deuxième rapport sur les travaux accomplis par la Commission // Système de diffusion électronique des documents de l'ONU : сайт. URL: <https://undocs.org/fr/S/C.3/32/Rev.1> (дата звернення: 15.06.2022).

² Résolutions de l'Assemblée générale de l'ONU 32/84 (XXXII) du 12 décembre 1977 «Interdiction

В енциклопедичній літературі міститься таке визначення зброї масового знищення: «засоби ведення війни, які за силою руйнування та ураження у багато разів переважають звичайні озброєння. Об'єктами ураження зброї масового знищення є люди, продукти їхньої праці, а також природне середовище їх проживання (кліматичні та географічні умови, рослини, тварини, ґрунти). До наявних видів зброї масового знищення належать хімічна, біологічна, ядерна зброя» (Смолянук, 1999, с. 561–562).

С. М. Мохончук (2006) пропонує визначати зброю масового знищення як зброю невибіркової дії, застосування якої може заподіяти смерть невизначеному колу осіб. Водночас останні двадцять років у наукових колах активно досліджується питання протидії третьому поколінню біологічної зброї – так званої генно-молекулярної (*Advanced Biological Warfare*), вражаюча дія якої базується на особливостях генного апарату тієї чи іншої *етнічної групи* (Petro, Plasse, McNulty, 2003; Андрейчин, Копча, 2005). Згадане визначення зброї масового знищення, в основу якого закладена «невибірковість» її дії, втратило свою актуальність.

На нашу думку, *зброю масового знищення* можна визначити як засоби ураження, які відповідають таким обов'язковим критеріям: 1) належність до зброї, забороненої міжнародним гуманітарним правом; 2) високий рівень летальності; 3) спричинення надмірних страждань чи ушкоджень; 4) великі масштаби ураження людей та довкілля.

Визначення змісту *хімічної зброї* надає Конвенція (Паризька) про заборону розроблення, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення від 13 січня 1993 р. (далі – КЗХЗ)³. Зокрема, до цього виду зброї масового знищення КЗХЗ (стаття II) відносить три складові (сукупно або кожен окремо): 1) токсичні хімікати та їх прекурсори, за винятком тих випадків, коли вони призначені для цілей, які не забороняються

de la mise au point et de la fabrication de nouveaux types d'armes de destruction massive et de nouveaux systèmes de tels armes» // Système de diffusion électronique des documents de l'ONU : сайт. URL: <https://undocs.org/fr/A/RES/32/84> (дата звернення: 15.06.2022).

³ Convention on the prohibition of the development, production, stockpiling and use of chemical weapons and on their destruction, signed at Paris on January 13, 1993 // OPCW : сайт. URL: <https://www.opcw.org/chemical-weapons-convention> (дата звернення: 15.06.2022).

цією Конвенцією, за умови, що їх види та кількості відповідають таким цілям; 2) боеприпаси та пристрої, спеціально призначені для смертельного ураження або заподіяння іншої шкоди внаслідок токсичних властивостей зазначених токсичних хімікатів, які вивільнюються в результаті застосування таких боеприпасів та пристроїв; 3) будь-яке обладнання, спеціально призначене для використання безпосередньо у зв'язку із застосуванням зазначених боеприпасів та пристроїв.

При цьому під *токсичним хімікатом* розуміється будь-який хімікат (незалежно від походження та способу виробництва), який через свій хімічний вплив на життєві процеси може призвести до летального результату, тимчасової недієздатності або заподіяти довготривалу шкоду людині чи тваринам. *Прекурсор* означає будь-який хімічний реагент, задіяний на будь-якій стадії виробництва токсичного хімікату будь-яким способом. До цілей, не заборонених КЗХЗ, належать: промислові, сільськогосподарські, дослідні, медичні, фармацевтичні або інші мирні цілі; захисні цілі, зокрема безпосередньо пов'язані із захистом від токсичних хімікатів та хімічної зброї; воєнні цілі, які не пов'язані із застосуванням хімічної зброї і не залежать від використання токсичних властивостей хімікатів як засобів ведення війни; правоохоронні цілі, враховуючи боротьбу із заворушеннями в країні.

Бойові отруйні речовини як головні складові хімічної зброї за тактичною класифікацією (за призначенням) поділяються на дві групи. 1. Летальні, призначені для знищення живої сили. До цієї групи входять головним чином отруйні речовини нервово-паралітичної (зарин, зоман, V-гази), шкірноаривної (іприт, люїзит), загальноотруйної (синильна кислота, хлорціан) та задушливої (фосген) дії. 2. Нелетальні, призначені для ослаблення боєздатності військ та їх дезорганізації. До цієї групи входять отруйні речовини подразнювальної дії, які також використовують для поліцейських цілей (лакриматори і стерніти: CS, CR, адамсит, хлорацетофенон), і психотоміметики, які спричиняють розлад діяльності нервової системи з появою симптомів психічних захворювань (BZ, діетиламід лізергінової кислоти – ДЛК) (Шкатула, Міщенко, 2016).

Повний перелік токсичних хімікатів і прекурсорів, які можуть бути використані як хімічна зброя, міститься у Списках 1, 2, 3 Додатку з хімікатів до КЗХЗ, які продубльовані в Додатку 1 до Інструкції про порядок підготовки інформації згідно з Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і засто-

сування хімічної зброї та про її знищення, затвердженої Наказом МЗС України у 2001 р.¹

Визначення *біологічної зброї* в міжнародних договорах відсутнє. Натомість аналіз положень Конвенції про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення від 10 квітня 1972 р. (далі – КЗБЗ)² дає можливість визначити зміст бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї. Зокрема, до цього виду зброї масового знищення КЗБЗ (стаття I) відносить такі складові: 1) мікробіологічні або інші біологічні агенти чи токсини (незалежно від походження та методу виробництва) таких видів і в таких кількостях, які не призначені для профілактичних, захисних або інших мирних цілей; 2) зброя, обладнання або засоби доставки, призначені для використання таких агентів чи токсинів у ворожих цілях або у збройних конфліктах.

Конвенційного визначення поняття «*біологічні агенти*» немає, відсутнє воно і в законах України, а вітчизняні підзаконні нормативно-правові акти вкладають різний зміст у зазначену дефініцію. Так, в Єдиному списку товарів подвійного використання, який є додатком до Порядку здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання³, міститься термін «біологічні агенти» (*Biological agents*), під яким розуміються патогени або токсини, виділені або модифіковані (такі як змінені чистота, строк придатності під час зберігання, вірулентність, характеристики поширення або

¹ Про затвердження Інструкції про порядок підготовки інформації згідно з Конвенцією про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення : Наказ МЗС України від 25.05.2001 № 104 // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0513-01> (дата звернення: 15.06.2022).

² Convention on the prohibition of the development, production and stockpiling of bacteriological (biological) and toxin weapons and on their destruction, opened for signature at London, Moscow and Washington. 10 April 1972 // International Committee of the Red Cross French : сайт. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/INTRO/450> (дата звернення: 15.06.2022).

³ Порядок здійснення державного контролю за міжнародними передачами товарів подвійного використання : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 28.01.2004 № 86 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/86-2004-п> (дата звернення: 15.06.2022).

стійкість до УФ-випромінювання) з метою спричинення жертв серед людей чи тварин, пошкодження обладнання або нанесення шкоди сільськогосподарським культурам або навколишньому природному середовищу. Державні санітарні норми і правила «Організація роботи лабораторій при дослідженні матеріалу, що містить біологічні патогенні агенти I–IV груп патогенності молекулярно-генетичними методами» визначають «біологічні патогенні агенти» як патогенні для людини мікроорганізми (бактерії, віруси, хламідії, рикетсії, найпростіші, гриби, мікоплазми), генно-інженерно-модифіковані мікроорганізми, отрути біологічного походження (токсини), гельмінти, а також будь-які об'єкти і матеріали (враховуючи польовий, клінічний, секційний), підозрілі на вміст перерахованих агентів¹.

КЗБЗ не передбачає і переліку патогенів, які можуть бути використані як біологічна зброя. Водночас створена за ініціативою Австралії у 1985 р. неформальна група держав – учасниць КЗБЗ (так звана Австралійська група) узгодила списки збудників захворювань людини, тварин і рослин для здійснення експортного контролю². Україна як член цього міжнародного режиму впровадила зазначені списки на національному рівні: перелік патогенів (вірусів, бактерій, токсинів або їх компонентів, грибів), небезпечних для людей, тварин і рослин, міститься у розділі 1 (підрозділи 1C351 і 1C354) згаданого вище Єдиного списку товарів подвійного використання. Наприклад, до патогенних вірусів, які можуть бути використані як біологічна зброя, цей список відносить збудники сказу, пташиного грипу, тропічної лихоманки Денге, геморагічної лихоманки Ебола, ящуру, віспи мавп, коронавірус тяжкого гострого респіраторного синдрому та інші; до патогенних бактерій – збудники сибірської виразки, бруцельозу, ботулізму, сапу, Ку-лихоманки, туляремії, лептоспірозу, чуми, холери тощо; до токсинів та їх compone-

нтів – ботулінічні токсини, рицин, конотоксин, абрін, модецин тощо.

Визначення *ядерної зброї* наявне в міжнародних договорах про регіональні зони, вільні від ядерної зброї. Наприклад, у Договорі про зону, вільну від ядерної зброї, в Південно-Східній Азії (Бангкокському договорі 1995 р.) під ядерною зброєю розуміється будь-який вибуховий пристрій, здатний вивільнювати неконтрольовану ядерну енергію, але не засоби транспортування чи доставки такого пристрою, якщо вони відділяються від нього і не є його невід'ємною частиною (ст. 1)³. Вивільнення неконтрольованої ядерної енергії відбувається за допомогою радіоактивних або ядерних матеріалів.

У ст. 1 Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму від 14 вересня 2005 р.⁴ міститься визначення *радіоактивного матеріалу* – це ядерний матеріал та інші радіоактивні речовини, які містять нукліди, що самостійно розпадаються (процес, який супроводжується виділенням іонізуючого випромінювання одного або кількох видів, наприклад, альфа-випромінювання, бета-випромінювання, нейтронне випромінювання та гама-випромінювання) та можуть унаслідок своїх радіологічних властивостей або властивостей свого поділу спричинити смерть, серйозне каліцтво або суттєву шкоду власності чи навколишньому середовищу.

Договір про зону, вільну від ядерної зброї, у Центральній Азії (Семіпалатинський договір 2006 р.) під *ядерним матеріалом* розуміє будь-який вихідний або спеціальний матеріал, що розщеплюється, як він визначений у ст. XX Уставу Міжнародного агентства з атомної енергії МАГАТЕ⁵. Положення зазначеної ст. XX відтворено у згаданих Конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму та Єдиному списку

¹ Державні санітарні норми і правила «Організація роботи лабораторій при дослідженні матеріалу, що містить біологічні патогенні агенти I–IV груп патогенності молекулярно-генетичними методами» : затв. Наказом МОЗ України від 24.01.2008 № 26 // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0088-08> (дата звернення: 15.06.2022).

² Списки общего контроля АГ // The Australia Group : сайт. URL: <https://www.dfat.gov.au/publications/minisite/theaustraliagroupnet/site/ru/controllists.html> (дата звернення: 15.06.2022).

³ Договор о зоне, свободной от ядерного оружия, в Юго-Восточной Азии (Бангкокский договор) : от 15.12.1995 // United Nations : сайт. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/bangkok.shtml (дата звернення: 15.06.2022).

⁴ Convention Internationale pour la Répression des Actes de Terrorisme Nucléaire. New York, le 13 avril 2005 // Office on Drugs and Crime : сайт. URL: https://www.unodc.org/uploads/icsant/documents/ICSANT_Text/French.pdf (дата звернення: 15.06.2022).

⁵ Договор о зоне, свободной от ядерного оружия, в Центральной Азии : от 08.09.2006 // LexUZ : сайт. URL: <https://lex.uz/docs/1583638> (дата звернення: 15.06.2022).

товарів подвійного використання. Зокрема, під *вихідним матеріалом* розуміється: 1) уран із вмістом ізотопів у тому відношенні, в якому вони знаходяться у природному урані; 2) уран, збіднений ізотопом 235; 3) торій; 4) будь-яка із зазначених вище речовин у формі металу, сплаву, хімічної сполуки або концентрату; 5) будь-який інший матеріал, що містить одну або декілька із зазначених вище речовин. *Спеціальний матеріал, що розщеплюється*, означає: 1) плутоній-239; 2) уран-233; 3) уран, збагачений ізотопами 235 або 233; 4) будь-який інший матеріал, що містить одну або декілька із зазначених вище речовин.

На сьогодні до зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, беззастережно можна віднести лише хімічну і біологічну (зокрема, токсинну) зброю. Зокрема, 21 лютого 1975 р. Президія Верховної Ради Української РСР ратифікувала КЗБЗ¹, а 16 жовтня 1998 р. Верховна Рада України ратифікувала КЗХЗ².

Водночас належність ядерної зброї, яка за своєю природою є класичним прикладом зброї масового знищення, до такої, що заборонена міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, заперечується фахівцями в галузі міжнародного гуманітарного права (Адамович та ін., 2017) та деякими криміналістами-правниками (Гальцова, 2019; Мохончук, 2006; Романюк, Бантишев, 2018). Адже Україна не підписала і не ратифікувала міжнародний договір про заборону ядерної зброї³, який забороняє розробку, випробування, виробництво,

придбання, володіння, накопичення ядерної зброї чи інших ядерних вибухових пристроїв, а також передачу, розміщення, встановлення або розгортання такої зброї чи пристроїв на своїй території, їх застосування і погрозу застосування (ст. 1). Цей договір був схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 7 липня 2017 р. за погодженням 122 країн і набув чинності 22 січня 2021 р.

Натомість Україною ратифіковано Договір про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 р.⁴, Договір про заборону розміщення на дні морів і океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення від 11 лютого 1971 р.⁵, Договір про всеосяжну заборону ядерних випробувань від 24 вересня 1996 р.⁶, відповідно до яких наша держава взяла на себе зобов'язання не приймати від будь-кого ядерної зброї, не виробляти та не набувати будь-яким іншим способом ядерної зброї; не здійснювати випробувального вибуху ядерної зброї та будь-якого іншого ядерного вибуху, заборонити і запобігати будь-якому такому ядерному вибуху в будь-якому місці, що знаходиться під її юрисдикцією чи контролем; утримуватися від спонукання, заохочення чи будь-якої участі у проведенні випробувального вибуху ядерної зброї чи будь-якого іншого ядерного вибуху. Тобто про всеосяжну заборону ядерної зброї, зокрема заборону її *застосування*, в цих міжнародних договорах не йдеться.

Чинним законодавством України про кримінальну відповідальність встановлено кримінально-правову заборону певних дій, пов'язаних зі зброєю масового знищення, у статтях 439, 440 КК України. При цьому зброя

¹ Про ратифікацію Конвенції про заборону розробки, виробництва та нагромадження запасів бактеріологічної (біологічної) і токсинної зброї та про їх знищення : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 21.02.1975 № 3518-VIII // LIGA 360 : сайт. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/up753518?ed=1975_02_21 (дата звернення: 15.06.2022).

² Про ратифікацію Конвенції про заборону розробки, виробництва, накопичення і застосування хімічної зброї та про її знищення : Закон України від 16.10.1998 № 187-XIV // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-14> (дата звернення: 15.06.2022).

³ *Traité sur l'interdiction des armes nucléaires*. New York, le 7 juillet 2017 // Nations Unies Collection des Traités : сайт. URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-9&chapter=26&clang=fr (дата звернення: 15.06.2022).

⁴ Про приєднання України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 1 липня 1968 року : Закон України від 16.11.1994 № 248/94-ВР // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/248/94-вр> (дата звернення: 15.06.2022).

⁵ Про ратифікацію Договору про заборону розміщення на дні морів та океанів і в його надрах ядерної зброї та інших видів зброї масового знищення : Указ Президії Верховної Ради Української РСР від 17.08.1971 № 70-VIII // LIGA 360 : сайт. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/view/UP710070> (дата звернення: 15.06.2022).

⁶ Про ратифікацію Договору про всеосяжну заборону ядерних випробувань : Закон України від 16.11.2000 № 2107-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2107-14> (дата звернення: 15.06.2022).

масового знищення, заборонена міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є конструктивною об'єктивною ознакою зазначених складів злочинів. Більшість криміналістів-правників, роботи яких присвячені тлумаченню відповідних кримінально-правових норм (Гальцова, 2019; Мохончук, 2006; Плужник, 2013; Мельник та ін., 2018; Яценко та ін., 2006), визначають зброю масового знищення *предметом* зазначених злочинів. Однак окремі науковці (Романівка, 2019; Романюк, Бантишев, 2018; Тельпіс, 2018) не погоджуються з таким узагальненим твердженням і вважають, що зброю масового знищення у складі злочину, передбаченого ст. 439 КК України, є *знаряддям* учинення кримінального правопорушення.

Як бачимо, і дотепер відмежування предмета злочину від знарядь і засобів його вчинення в теорії та на практиці викликає певні складнощі. Значною мірою це зумовлено відсутністю як в чинному законодавстві, так і у кримінально-правовій доктрині єдиної позиції щодо визначення понять «предмет», «знаряддя» і «засоби» вчинення кримінального правопорушення, а також плюралізмом наукових підходів щодо критеріїв їх розмежування.

Так, принциповим критерієм розмежування знарядь і засобів учинення злочину від предмета злочину М. В. Тельпіс (2019) визначає характер об'єктивного впливу суб'єкта злочину на річ. Якщо суб'єкт злочину використовує річ як інструмент впливу на об'єкт злочину, тоді така річ повинна бути визнана знаряддям або засобом вчинення злочину. У разі, коли суб'єкт злочину впливає на саму річ, тобто злочин вчинюється у зв'язку або через таку річ, її слід визнавати предметом злочину.

Схожим є підхід З. Є. Романівки (2020, с. 12), який вказує, що «предметом злочину є утворення, яке зазнає певного злочинного впливу, або щодо якого має місце незаконне поводження; натомість знаряддя і засоби вчинення злочину – це матеріальні чи інші утворення, якими безпосередньо заподіюється чи створюється загроза заподіяння істотної шкоди об'єктові кримінально-правової охорони, або які створили чи могли створити відповідні умови для вчинення злочину».

Однак така розмежувальна ознака далеко не завжди є достатньою для чіткого розрізнення предмета кримінального правопорушення та знарядь і засобів його вчинення. У деяких складах кримінальних правопорушень за допомогою певних матеріальних утворень (у нашому випадку тих чи інших видів зброї масового знищення, забороненої міжнародними

договорами) створюється загроза об'єкту кримінально-правової охорони шляхом незаконного поводження з такими утвореннями.

Більш виваженими, на нашу думку, є висновки О. С. Бондаренко (2016), яка вважає, що для розмежування знарядь і засобів учинення злочину з предметом злочину за основу необхідно взяти критерій «задіяності» у процесі вчинення злочину. Так, предмет злочину виконує «пасивну» функцію, оскільки саме на нього спрямоване злочинне посягання, тоді як знаряддя і засоби вчинення злочину, навпаки, займають основну позицію, бо виконують «активну» функцію.

Найбільш детально дослідили вказане питання А. А. Музика і Є. В. Лашук (2011, с. 151–152). Зокрема, науковці запропонували такі правила відмежування предмета злочину від знарядь і засобів учинення злочину: 1) предмет злочину завжди вказує на ті суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом; знаряддя і засоби полегшують вчинення суспільно небезпечної дії, з їх допомогою вчиняється злочин; 2) знаряддя і засоби є «активними» матеріальними цінностями, тобто вони відіграють «активну» роль у вчиненні злочину і завжди використовуються злочинцем для досягнення певного результату; предмет злочину є «пасивним» у цьому процесі, саме на нього спрямовані діяння злочинця; 3) предмет посягання є характерним для злочинів, які вчиняються як у формі суспільно небезпечної дії, так і бездіяльності; знаряддя і засоби притаманні лише тим злочинам, що вчиняються у формі суспільно небезпечної дії; 4) властивості предмета зазвичай використовуються у більш-менш віддаленому майбутньому, а властивості знарядь завжди використовуються злочинцем безпосередньо під час учинення злочину; водночас засоби вчинення злочину можуть використовуватися на будь-якій стадії вчинення злочину; 5) існування знарядь залежить від наявності у складі злочину предмета або потерпілого від злочину, без предмета посягання або потерпілого від злочину немає і знарядь його вчинення. І навпаки, існування предмета злочину не залежить від наявності у складі конкретного злочину тих чи інших знарядь, а також засобів учинення злочину.

Керуючись сформульованими А. А. Музикою і Є. В. Лашуком (2011) правилами, розглянемо конструктивну роль зброї масового знищення у складах злочинів, передбачених статтями 439, 440 КК України.

Розпочнемо зі складу «розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення» (ст. 440 КК

України). З об'єктивної сторони зазначений злочин вчиняється у формі таких альтернативних діянь щодо зброї масового знищення: 1) розроблення; 2) виробництво; 3) придбання; 4) зберігання; 5) збут; 6) транспортування. Не викликає заперечень твердження, що зазначені маніпуляції спрямовані на матеріальні утворення, які є зброєю масового знищення. Тобто остання є «пасивним» елементом, властивості якого передбачається використовувати у більш-менш віддаленому майбутньому, а не безпосередньо при вчиненні злочину. При цьому всі форми, крім зберігання, – це активні дії. Зберігання зброї масового знищення – це діяння, спрямовані на володіння такою зброєю незалежно від часу, протягом якого це відбувається, тобто зберігання зброї є тривалим злочином до моменту її відчуження. Ми підтримуємо думку Б. В. Романюка і О. Ф. Бантишева (2018), що розміщення зброї масового знищення на зберігання вчиняється шляхом активних дій, а безпосередньо її зберігання – шляхом бездіяльності.

Зважаючи на викладене, можна зробити висновок, який узгоджується із загальноприйнятою думкою, що зброя масового знищення є предметом злочину, передбаченого ст. 440 КК України. Характер протиправних діянь свідчить, що до цього виду зброї можна віднести як хімічну і біологічну (зокрема, токсинну), так і ядерну зброю.

З'ясуємо кримінально-правове значення зброї масового знищення у складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 439 КК України. Об'єктивна сторона цього злочину характеризується дією в єдиній формі – застосування зброї масового знищення, забороненої міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Як цілком зазначає В. М. Киричко (2015, с. 650), «під таким застосуванням слід розуміти використання вражаючих властивостей зброї відповідно до її цільового призначення як зброї масового знищення».

Отже, у цьому випадку зусилля суб'єкта злочину спрямовані не на матеріальне утворення, яким є зброя масового знищення, а на досягнення за її допомогою очевидного результату – масштабного ураження живої сили противника. Застосування зброї масового знищення заради самого застосування не має сенсу. Умисел суб'єкта злочину, який використовує таку зброю за призначенням, спрямований на заподіяння масового смертельного ураження людей, позбавлення їх працездатності або дієздатності внаслідок розладу здоров'я або окремих функцій організму, ство-

рення на певній території умов, непридатних для нормального функціонування внаслідок хімічного, біологічного чи радіоактивного зараження довкілля тощо. Застосування зброї масового знищення у будь-якому разі створює загрозу загибелі людей чи настання інших тяжких наслідків. Тобто основний склад кримінального правопорушення, передбачений ч. 1 ст. 439 КК України, фактично мав би розглядатись як делікт створення небезпеки. Хоча цілком мають рацію криміналісти-правники, які одностайно визнають цей склад формальним, адже законодавець не згадав у диспозиції статті про будь-які загрози.

Водночас не викликає заперечень теза, що зброя масового знищення у цьому складі злочину відіграє «активну» роль: її бойові властивості використовуються безпосередньо при вчиненні кримінально караного діяння. Тому можна зробити висновок, що зброя масового знищення не є предметом розглядуваного злочину. Вочевидь, ідеться про засіб чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення. Щоб однозначно встановити значення зброї масового знищення у складі злочину, передбаченого ст. 439 КК України, звернемося до критеріїв розмежування засобів і знарядь учинення кримінального правопорушення, які існують у кримінально-правовій доктрині.

Зазначимо, що єдиний підхід до вирішення цього питання також відсутній. Наприклад, М. І. Панов (2010) зазначає, що засоби вчинення злочину – це предмети матеріального світу, що застосовуються злочинцем при вчиненні суспільно небезпечного діяння. Вони поділяються на знаряддя та інші засоби вчинення злочину. Знаряддя – це предмети, використовуючи які особа справляє фізичний (як правило, руйнівний) вплив на матеріальні об'єкти. Різновидом знаряддя є зброя. Засоби вчинення злочину в одних випадках істотно полегшують учинення злочину, в інших – без них це взагалі неможливо.

А. В. Алієва (2021) при дослідженні співвідношення предмета кримінального правопорушення і знарядь та засобів його вчинення взагалі не проводить розмежування останніх, тобто фактично надає їм однакового кримінально-правового значення.

Позиція З. Є. Романівки (2020) є дуалістичною: з одного боку, науковець стверджує, що знаряддя та засоби вчинення злочину є подібними (суміжними), однак самостійними ознаками об'єктивної сторони складу злочину, а з іншого боку, робить висновок, що практична потреба в розмежуванні знарядь і засобів учинення злочину як самостійних ознак складу

злочину відсутня, оскільки вони мають однакове кримінально-правове значення, і визначає їх як «підшукане, виготовлене, пристосоване чи використане суб'єктом злочину матеріальне чи інше утворення, яким безпосередньо заподіюється або створюється загроза заподіяння істотної шкоди об'єкту кримінально-правової охорони (*зброя для вчинення злочину*), яке створило чи могло створити відповідні умови для вчинення злочину (*засоби вчинення злочину*)».

Виходячи з міркувань М. І. Панова (2010) і З. Є. Романівки (2020), зброю масового знищення слід відносити до знарядь учинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 439 КК України.

А. А. Музика і Є. В. Лашук (2011) визнають, що знаряддя і засоби вчинення злочину характеризуються низкою спільних ознак (є матеріальними цінностями, суттєво полегшують учинення злочину, притаманні лише злочинам, які вчиняються у формі суспільно небезпечної дії), але пропонують їх розмежовувати, зокрема за такими правилами: 1) знаряддя вчинення злочину безпосередньо впливають на предмет злочину та (або) на потерпілого від злочину і при цьому мають «первинний контакт» з ними, а засоби лише полегшують учинення суспільно небезпечної дії, вони не завжди контактують із предметом посягання чи потерпілим від злочину; 2) засоби вчинення злочину можуть використовуватися на будь-якій стадії вчинення злочину; знаряддя не використовуються на стадії готування до злочину; 3) існування знарядь учинення злочину залежить від наявності предмета посягання та (або) потерпілого від злочину, за відсутності останніх у складі злочину не існує і знарядь його вчинення; засоби вчинення злочину не характеризуються такою залежністю.

Керуючись сформульованими А. А. Музикою і Є. В. Лашуком (2011) правилами та враховуючи, що основний склад злочину, передбачений ч. 1 ст. 439 КК України, не передбачає потерпілого чи предмета посягання, зброю масового знищення у такому разі потрібно було би розглядати як засіб учинення кримінального правопорушення.

М. В. Тельпіс (2019) наполягає, що знаряддя та засоби вчинення злочину є самостійними кримінально-правовими поняттями, самостійними ознаками об'єктивної сторони складу злочину. Під засобами вчинення злочину науковець пропонує розуміти «різноманітні речовини, предмети, гази та інше, хімічні (отрута), фізичні (електричний струм, радіація), біологічні (інфекційні хвороби) та інші властивості яких використовуються в процесі

вчинення злочину для створення сприятливих умов його реалізації і полегшення процесу його виконання і не знаходяться під повним контролем свідомості і волі суб'єкта», а під знаряддям вчинення злочину – «предмети матеріального світу, що використовуються для руйнівного впливу на предмет злочину та/або для спричинення фізичної шкоди, які повністю знаходяться під контролем свідомості і волі особи, що їх використовує для безпосереднього вчинення діяння, зменшуючи кількість зусиль або шляхом концентрації сили».

Застосовуючи вказані твердження до зброї масового знищення, М. В. Тельпіс (2019), врешті-решт, робить висновок про неможливість її віднесення до знарядь або засобів учинення злочину, адже така зброя – це комплексне явище, яке включає в себе об'єкти, що є як засобами вчинення злочину (біологічні, хімічні речовини), так і знаряддями, коли боеприпаси доставляються до цілі за допомогою засобів їх доставки, що є необхідною частиною цих конструкцій (ядерні боеприпаси, бомби, ракети).

Ми не можемо погодитися з таким підходом, адже особливістю цього виду зброї є те, що його застосування за призначенням фактично є неможливим без використання спеціальних пристроїв або засобів його доставки. Токсичні хімікати та біологічні патогенні агенти є настільки небезпечними для самого суб'єкта, який вирішив їх застосувати, що їх доставка до цілі виконується тільки за допомогою спеціального технічного устаткування (військового озброєння, саморобних розпилювальних пристроїв тощо). Тобто зброя масового знищення в контексті ст. 439 КК України завжди є *комплексом всіх задіяних складових*, зокрема: 1) небезпечних речовин (патогенів або хімікатів) певних видів, кількості та якості; 2) ємностей, в яких вони знаходяться (контейнерах, боеприпасах тощо); 3) спеціального обладнання, призначеного для їх доставлення до цілі. Ядерна зброя у цьому випадку не входить до змісту поняття «зброя масового знищення», адже, як ми з'ясували вище, міжнародний договір, який забороняє застосування цього виду зброї масового знищення, Верховною Радою України не ратифіковано.

Безпосередньо з небезпечними речовинами (хімічними, біологічними, радіоактивними), які є складовими зброї масового знищення, можливі інші, крім застосування, протиправні маніпуляції, які передбачені диспозиціями статей 201, 265, 267, 321, 326, 440 КК України. Відповідно у складах усіх зазначених кримінальних правопорушень такі речовини є їх предметом.

Зважаючи на те, що висновки А. А. Музики, Є. В. Лашука (2011), М. В. Тельпіса (2019) щодо критеріїв розмежування засобів і знарядь учинення кримінального правопорушення виглядають небезспірними, ми схилиємося до позиції З. Є. Романівки (2020), який розмежувальною ознакою знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення визначає їхнє *призначення*: знаряддя – для заподіяння або створення загрози заподіяння істотної шкоди об'єктові кримінально-правової охорони; засоби – створення відповідних умов для вчинення злочину. Керуючись вказаним критерієм, зброю масового знищення як конструктивну ознаку об'єктивної сторони складу злочину, передбаченого ст. 439 КК України, яку суб'єкт застосовує за призначенням, тобто для масштабного ураження живої сили противника (створення загрози заподіяння шкоди життю і здоров'ю людей), виведення з ладу інших сил та засобів противника (створення загрози заподіяння шкоди майну, обороноздатності, економічній, екологічній або біологічній безпеці держави), слід визнавати знаряддям учинення кримінального правопорушення.

ВИСНОВКИ. Зброя масового знищення – це засоби ураження, заборонені міжнародним гуманітарним правом, які характеризуються високим рівнем летальності, спричиненням надмірних страждань чи ушкоджень, великими масштабами ураження людей та довкілля. До таких засобів відноситься хімічна, біологічна (зокрема, токсинна) та ядерна зброя.

Конструктивною об'єктивною ознакою складів кримінальних правопорушень, передбачених статтями 439 і 440 КК України, є не будь-яка зброя масового знищення, а лише така, що заборонена міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Отже, до зброї ма-

сового знищення в контексті ст. 440 КК України (розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування зброї масового знищення), зважаючи на форми протиправних діянь, які характеризують об'єктивну сторону цього злочину, належить хімічна, біологічна (зокрема, токсинна) та ядерна зброя. Водночас у складі злочину, передбаченого ст. 439 КК України (застосування зброї масового знищення), до змісту поняття «зброя масового знищення» ядерна зброя не входить у зв'язку з тим, що Верховною Радою України не ратифіковано міжнародний договір про заборону ядерної зброї, схвалений Генеральною Асамблеєю ООН 7 липня 2017 р.

Предмет, засіб і знаряддя вчинення злочину є самостійними кримінально-правовими категоріями, які слід розмежовувати. Предмет злочину є «пасивною» ознакою складу злочину, він характеризується злочинним впливом на нього у вигляді дії чи бездіяльності, його властивості суб'єкт злочину передбачає використовувати у більш-менш віддаленому майбутньому. Зброя масового знищення у складі злочину, передбаченого ст. 440 КК України, виступає предметом цього кримінального правопорушення.

Засіб учинення злочину є «активною» ознакою складу злочину, його властивості використовуються злочинцем для створення сприятливих умов, полегшення здійснення протиправного діяння. Знаряддя вчинення злочину також є «активною» ознакою його складу. Властивості завжди використовуються злочинцем безпосередньо при вчиненні злочину для заподіяння або створення загрози заподіяння істотної шкоди об'єктові кримінально-правової охорони. У складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 439 КК України, зброя масового знищення є знаряддям вчинення цього злочину.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Алієва А. В. Предмет кримінального правопорушення: поняття, види та значення : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2021. 20 с.
2. Андрейчин М. А., Копча В. С. Біотероризм. Медична протидія : монографія. Тернопіль : Укрмедкнига, 2005. 300 с.
3. Бондаренко О. С. Предмет злочинів у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2016. 290 с.
4. Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 22 с.
5. Гальцова В. В. Злочини проти миру і міжнародного правопорядку : лекції / за ред. М. І. Панова. Харків : Юрайт, 2019. 96 с.
6. Загальна характеристика хімічної зброї: методичні вказівки до практичного заняття з дисципліни «Військова токсикологія та радіологія» / уклад.: Ю. В. Шкатула, Ю. О. Міщенко. Суми : Сумськ. держ. ун-т, 2016. 25 с.
7. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, М. І. Панов та ін. ; за ред. В. В. Сташиса, В. Я. Тація. 4-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2010. 456 с.

8. Кримінальне право України. Особлива частина : підручник / Ю. В. Баулін, В. І. Борисов, В. М. Киричко та ін. ; за ред. В. Я. Тація, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. 5-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2015. 680 с.
9. Кримінальний кодекс України : наук.-практ. комент. / О. М. Алієва, О. В. Білаш, А. П. Бабій та ін. ; відп. ред. Є. Л. Стельцов. 8-ме вид., перероб. і допов. Харків : Одіссей, 2012. 904 с.
10. Кучевська С. П. Проблеми гармонізації законодавства України про кримінальну відповідальність та Статуту Міжнародного кримінального суду : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2009. 327 с.
11. Мохончук С. М. Зброя масового знищення як предмет злочину, передбаченого ст.ст. 439, 440 Кримінального кодексу України. *Українські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С. 218–223.
12. Мохончук С. М. Кримінально-правова охорона миру та безпеки людства : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08, 12.00.11. Харків, 2014. 39 с.
13. Музика А. А., Лашук Є. В. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання : монографія. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.
14. Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України / відп. ред. С. С. Яценко. 4-те вид., перероб. та допов. Київ : А.С.К., 2006. 848 с.
15. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., перероб. та допов. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
16. Піддубна М. В. Імплементация норм міжнародного кримінального права про воєнні злочини у Кримінальний кодекс України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 22 с.
17. Плужник О. І. Кримінальне право України. Особлива частина (конспект лекцій) : навч. посіб. Одеса : ОДУВС, 2013. 336 с.
18. Попович В. П. Імплементация норм міжнародного гуманітарного права у кримінальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2010. 322 с.
19. Романівка З. Є. Знаряддя та засоби вчинення злочину за кримінальним правом України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2020. 19 с.
20. Романівка З. Є. Знаряддя та засоби вчинення злочину як ознака об'єктивної сторони складу злочину. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 414–416. URL: http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_6_2019.pdf (дата звернення: 15.06.2022).
21. Романюк Б. В., Бантишев О. Ф. Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку : монографія. Київ : Крок, 2018. 236 с.
22. Смолянчук В. Ф. Зброя масового знищення // *Юридична енциклопедія* : в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова), Ф. Г. Бурчак, М. П. Зяблюк та ін. Київ : Укр. енцикл., 1999. Т. 2. С. 561–563.
23. Тельпіс М. В. Відмежування знарядь і засобів вчинення злочину від предмета злочину. *Право і суспільство*. 2019. № 3, ч. 2. С. 194–200. DOI: <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-2-33>.
24. Тельпіс М. В. Знаряддя та засоби вчинення злочину як обов'язкові ознаки об'єктивної сторони складу злочину. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Вип. 53, т. 2. С. 82–87.
25. Тельпіс М. В. Кримінально-правова характеристика знарядь та засобів вчинення злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2019. 21 с.
26. Ядерна безпека: міжнародний та національний вимір : монографія / С. В. Адамович, О. А. Грицан, О. Б. Загурський та ін. ; за заг. ред. В. І. Розвадовського. Київ : Редакція журналу «Охорона праці», 2017. 326 с.
27. Mierzejewski J., Goldblat J. Protokół Genewski. *Wojskowy Przegląd-Historyczny*. 1992. V. XXXVIII, № 4. S. 269–278.
28. Petro J. B., Plasse T. R., McNulty J. A. Biotechnology: Impact on biological warfare and biodefense. *Biosecurity and Bioterrorism*. 2003. Vol. 1. Pp. 161–168.

REFERENCES

1. Adamovych, S. V., Hrytsan, O. A., Zahurskyi, O. B. et al. (2017). *Nuclear safety: international and national dimension* (V. I. Rozvadovskyi, Ed.). Editorial Office of the magazine "Labor Protection".
2. Aliieva, A. V. (2021). *The subject of a criminal offense: concepts, types and meanings* [Candidate thesis, Yaroslav Mudryi National Law University].
3. Aliieva, O. M., Bilash, O. V., Babii, A. P. et al. (2012). *Criminal Code of Ukraine* (Ye. L. Steltsov, Ed.). Odysseus.
4. Andreichyn, M. A., & Kopcha, V. S. (2005). *Bioterrorism. Medical resistance*. Ukrmedknyha.
5. Baulin, Yu. V., Borysov, V. I., Kyrychko, V. M. et al. (2015). *Criminal law of Ukraine. Special part* (V. Ya. Tatsii, V. I. Borysov, V. I. Tiutiuhin, Eds.). Rights.
6. Bondarenko, O. S. (2016). *The subject of crimes in the field of official activity and professional activity related to the provision of public services* [Candidate dissertation, National Academy of Internal Affairs].

7. Bronevytska, O. M. (2011). *Correspondence of the criminal legislation of Ukraine with current international treaties* [Candidate thesis, Lviv State University of Internal Affairs].
8. Haltsova, V. V. (2019). *Crimes against peace and international legal order* (M. I. Panov, Ed.). Yurait.
9. Kuchevska, S. P. (2009). *Problems of harmonization of the legislation of Ukraine on criminal liability and the Statute of the International Criminal Court* [Candidate dissertation, Lviv State University of Internal Affairs].
10. Melnyk, M. I., & Khavroniuk, M. I. (Eds.). (2018). *Scientific and practical commentary on the Criminal Code of Ukraine*. Dakor.
11. Mierzejewski, J., & Goldblat, J. (1992). Protokół Genewski. *Wojskowy Przegląd-Historyczny*, 38(4), 269-278.
12. Mokhonchuk, S. M. (2006). Weapons of mass destruction as an object of the crime provided for in Article 439, 440 of the Criminal Code of Ukraine. *Ukrainian Scientific Notes*, 2(18), 218-223.
13. Mokhonchuk, S. M. (2014). *Criminal and legal protection of peace and security of mankind* [Doctoral thesis, Yaroslav Mudryi National Law University].
14. Muzyka, A. A., & Lashchuk, Ye. V. (2011). *The subject of crime: theoretical foundations of knowledge*. PALYVODA A. V.
15. Panov, M. I., Baulin, Yu. V., Borysov, V. I. et al. (2010). *Criminal law of Ukraine. Common part* (V. V. Stashys, V. Ya. Tatsii, Eds.). Right.
16. Petro, J. B., Plasse, T. R., & McNulty, J. A. (2003). Biotechnology: Impact on biological warfare and biodefense. *Biosecurity and Bioterrorism*, 1, 161-168.
17. Piddubna, M. V. (2020). *Implementation of the norms of international criminal law on war crimes in the Criminal Code of Ukraine* [Candidate thesis, Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine].
18. Pluzhnik, O. I. (2013). *Criminal law of Ukraine. Special part*. Odesa State University of Internal Affairs.
19. Popovych, V. P. (2010). *Implementation of norms of international humanitarian law in the criminal legislation of Ukraine* [Candidate thesis, Lviv State University of Internal Affairs].
20. Romaniuk, B. V., & Bantyshev, O. F. (2018). *Crimes against peace, security of humanity and international legal order*. Krok.
21. Romanivka, Z. Ye. (2019). The instruments and means of the crime as a sign of the objective side of its corpus delicti. *Comparative and Analytical Law*, 6, 414-416. http://pap-journal.in.ua/wp-content/uploads/2020/08/PAP_6_2019.pdf.
22. Romanivka, Z. Ye. (2020). *Tools and means of committing a crime under the criminal law of Ukraine* [Candidate thesis, Koretsky Institute of State and Law of National Academy of Science of Ukraine].
23. Shkatula, Yu. V., & Mishchenko, Yu. O. (managers). (2016). *General characteristics of chemical weapons: methodological instructions for a practical lesson in the discipline "Military toxicology and radiology"*. Sumy State University.
24. Smolianiuk, V. F. (1999). Weapons of mass destruction. In Yu. S. Shemshuchenko, F. H. Burchak, M. P. Ziabliuk et al. (Eds), *Legal Encyclopedia* (Vol. 2) (561-563). Ukrainian Encyclopedia.
25. Telpis, M. V. (2018). Instruments and facilities of committing a crime as a obligatory sign of the objective side of corpus delict. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 53(2), 82-87.
26. Telpis, M. V. (2019). *Criminal law characteristics of tools and means of committing a crime* [Candidate thesis, Yaroslav Mudryi National Law University].
27. Telpis, M. V. (2019). Distinguishing the tools and means of committing a crime from the object of the crime. *Law and Society*, 3(2), 194-200. <https://doi.org/10.32842/2078-3736-2019-3-2-33>.
28. Yatsenko, S. S. (Ed.). (2006). *Scientific and practical commentary to the Criminal Code of Ukraine*. A.S.K.

Надійшла до редакції: 19.06.2022

АЛЕКСАНДР ВЛАДИМИРОВИЧ ШАМСУТДИНОВ,

кандидат юридических наук,

Служба безопасности Украины;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9325-9227>,

e-mail: sun091141@gmail.com

**УГОЛОВНО-ПРАВОВАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ОРУЖИЯ МАССОВОГО
УНИЧТОЖЕНИЯ КАК КОНСТРУКТИВНОГО ОБЪЕКТИВНОГО ПРИЗНАКА
СОСТАВА УГОЛОВНОГО ПРАВОНАРУШЕНИЯ (СТАТЬИ 439, 440 УК УКРАИНЫ)**

Исследованы нормы международного и национального законодательства, которые определяют понятие оружия массового уничтожения, в частности химического, биологического (в том числе токсинного) и ядерного оружия. Рассмотрены доктринальные

підходи к разграничению предмета, средства и орудия совершения уголовного правонарушения, на основании чего сделан вывод, что оружие массового уничтожения в составе преступления, предусмотренного ст. 440 УК Украины, является предметом, а в составе преступления, предусмотренного ст. 439 УК Украины, – орудием совершения уголовного правонарушения. Поддержана позиция ученых, которые полагают, что в составе преступления «применение оружия массового уничтожения» (ст. 439 УК Украины) ядерное оружие не входит в содержание понятия «оружие массового уничтожения».

Ключевые слова: военные преступления, химическое оружие, биологическое оружие, ядерное оружие, предмет преступления, средства и орудия совершения уголовного правонарушения.

OLEKSANDR VOLODYMYROVYCH SHAMSUTDINOV,

Candidate of Law,

Security Service of Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9325-9227>,

e-mail: sun091141@gmail.com

CRIMINAL LAW CHARACTERISTICS OF MASS DESTRUCTION WEAPONS AS A CRIMINAL OFFENSE CONSTRUCTIVE OBJECTIVE FEATURE (ARTICLES 439, 440 OF THE CRIMINAL CODE OF UKRAINE)

The norms of international and national legislation, which determine the definition and meaning of the concept of mass destruction weapons, as well as each of its components – chemical, biological (in particular, toxin) and nuclear weapons – have been studied. It has been established that a constructive objective feature of the crimes provided for in Articles 439 and 440 of the Criminal Code of Ukraine is not any weapon of mass destruction, but only those prohibited by international treaties, the consent of which is binding on the Verkhovna Rada of Ukraine. Considering that the highest body of the legislative power of Ukraine has not ratified the international treaty on the prohibition of nuclear weapons, approved by the General Assembly of the United Nations on July 7, 2017, the position of the scientists who believe that as part of the crime of “use of mass destruction weapons” (Article 439 of the Criminal Code of Ukraine), nuclear weapons are not part of the concept of “weapons of mass destruction” has been supported. Doctrinal approaches to distinguishing the object, means and instrument of committing a criminal offense have been considered, on the basis of which it has been concluded that the object of the crime is a “passive” feature of the composition of the criminal offense, it is characterized by a criminal influence on it in the form of action or inaction, its properties are provided by the subject of the crime use in the more or less distant future. Weapons of mass destruction as part of the criminal offense provided for in Art. 440 of the Criminal Code of Ukraine, is the subject of this crime.

The means of committing the crime is an “active” feature of the composition of the criminal offense, its properties are used by the criminal to create favorable conditions and facilitate the implementation of the illegal act. The instrument of the crime is also an “active” feature of its composition. Its properties are always used by the criminal directly when committing the crime to cause or threaten to cause significant damage to the object of criminal law protection. As part of the criminal offense provided for in Art. 439 of the Criminal Code of Ukraine, weapons of mass destruction are the means of committing this crime.

Keywords: war crimes, chemical weapons, biological weapons, nuclear weapons, subject of the crime, means and tools of the criminal offense.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Шамсутдінов О. В. Кримінально-правова характеристика зброї масового знищення як конструктивної об’єктивної ознаки складу кримінального правопорушення (статті 439, 440 КК України). *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 189–201. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.18>.

Citation (APA): Shamsutdinov, O. V. (2022). Criminal law characteristics of mass destruction weapons as a criminal offense constructive objective feature (Articles 439, 440 of the Criminal Code of Ukraine). *Law and Safety*, 2(85), 189–201. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.18>.